

Pregled prehistorijskih promjena na području sjeverozapadne Hrvatske

Sjeverozapadnom Hrvatskom (dalje: SZH) smatramo prostor hrvatsko-slovenske granice na zapadu do (otprilike) rijeke Ilove i virovitičke općine na istoku, te granice s Mađarskom na sjeveru i rijeke Save na jugu. Zbog svojih prirodnih osobitosti ovaj je teritorij u prehistoriji bio izuzetno pogodan za naseljavanje, što je dokazano nalazištima iz gotovo svih razdoblja prehistorije. No, premda su ovi krajevi naseljeni gotovo neprekidno stotinama tisuća godina, broj poznatih lokaliteta još uvijek je premalen. Istraživanja je vrlo malo i maloga su opsega, te smo često prisiljeni neke probleme »rješavati« pukim pretpostavkama i domišljanjima na temelju stanja istraživanja susjednih područja. Nešto veći polet u istraživanjima prehistorijskih nalazišta dogodio se u SZH između 1960. i 1981. godine, a naročito u posljednjih nekoliko godina, što je i posljedica zapošljavanja više mlađih arheologa.

Do danas nije objavljen niti jedan tekst s pregledom prehistorije u SZH, te smatramo potrebnim iznijeti sažeto novije činjenice i poglede o prehistorijskim razdobljima i stanovništvu SZH. Ovome tekstu priložen je i popis osnovne literature o prehistoriji SZH, kao i popis nalazišta (prema razdobljima i kulturama). Podaci su zaključeni 30. lipnja 1981. godine.¹

PALEOLIT I MEZOLIT

Razvoj paleolitskog stanovništva na području SZH dokumentiran je nizom nalaza iz pećinskih, polupećinskih i otvorenih nalazišta. Ostaci ljudskih kostura pronađeni su u Krapini, Veternici, Velikoj pećini, Vindiji. Dobro je dokumentirano i prisustvo različitih izumrlih životinja koje su lovili paleolitski lovci (vunasti nosorog, mamut, pećinski medvjed, hijena, lav, bizon, jelen). Neke životinje bile su predmetom obožavanja (primjerice, pećinski medvjed; tragovi kulta te životinje pronađeni su u Veternici).

U stariji paleolit (razdoblje tople klime) pripadaju nalazišta na otvorenom prostoru — Punikve i Golubovac, s kojih su sačuvani acheu-

lénski kameni artefakti ručni klinovi, šiljci, velika grebala, cjepači i strugala).

Srednji paleolit obilježen je toplim međuleđenim dobom, ali i zahlađivanjem klime, te paleolitski lovci naseljavaju podzemne prostore u spiljama (Krapina, Veternica, Vindija, Velika pećina, Varaždinske Toplice). U Krapini je konstatirano postojanje 43 životinjske vrste (31 sisavac, pet ptica, jedan vodozemac, šest mekušaca), koje su karakteristične za različite klime, od tople, preko umjerene, do hladne. Sve pronađene životinje bile su plijenom paleolitskih lovaca. Krapinski lovci bili su neandertalci (kultura mousterien). Pronađeni su ostaci blizu 70 ljudi, što je najveći broj ostataka paleolitskih ljudi na svijetu. Krapinski neandertalci obrađivali su i upotrebljavali raznoliko kameno oruđe i oružje (jezgre, diskovi, ručni klinovi, strugala, šiljci, noževi, pile, svrdla; pretežu strugala i ručni šiljci), pretežno jednostrano retuširano, a izrađivano u samoj spilji. U odnosu na oružje kultura starijega paleolita, oruđe je manjih dimenzija i mnogo je raznolikije.

Mlađi paleolit započinje sa szeletienskom kulturom, karakteriziranom dvostrano obrađenim listolikim kremenim šiljcima (Vindija). Bogatije su zastupljene ostale mlađepaleolitske kulture (aurignacien, gravettien, epipaleolitsko razdoblje) na lokalitetima Velika pećina (Mačkova spilja), Vindija, Vuglovec i Vilenica. U ovo vrijeme česte su migracije lovačkih grupa preko ovih prostora bilo na sjever, zapad ili jug.

U vrijeme mlađega paleolita nestaju neandertalci ili se križanjem pretapaju u novu ljudsku populaciju kromanjonskog tipa. Gravettien-ska kultura mirno prerasta u epipaleolitsko i mezolitsko razdoblje. Otapanjem i povlačenjem ledenog pokrova prema sjeveru, klima postaje toplija i bogatija oborinama. Šire se bjelogorične šume, neke životinje izumiru, dok druge sele prema sjeveru. U ovim razdobljima ljudi se bave lovom, ribolovom, skupljanjem školjaka, puževa i ptičjih jaja, korijenja i divljih plodova. Kameno oružje i oruđe manjih je dimen-

zija i prilično je raznoliko (šiljci, strugala, strugala, ubadala, rezači, pilice, strelice, svrdla itd.). Pripitomljavaju se i neke životinje (pas, govedo, ovca, koza). Stanovništvo se bavi i stočarstvom, a postupno prelazi na sjedilački način života. Mezolitski ostaci pronađeni su u Velikoj pećini i Vindiji.

NEOLIT

Kako je vidljivo prema rezultatima dosadašnjih istraživanja, neolitizacija prostora SZH odvijala se u toku II-B stupnja **starčevačke kulture**, tj. linear B stupnja. Takav zaključak nameću nalazi iz Kaniške Ive, gdje je uz keramiku starčevačke kulture pronađena linearno-trakasta keramika kulture Malo Korenovo. Bez obzira na karakter veza između ove dvije kulture na tome prostoru (prioritet starčevačke kulture ili istovremenost uz »retardacije« linear B stupnja), ne može se održati teza o neolitizaciji ovih prostora tek u završnoj fazi starčevačke kulture. Stupanj II-B (linear B) činjenično je stanje na području SZH. Ne znamo kakav je odnos mezolitskog supstratnog stanovništva na ovome prostoru prema širenju starčevačke kulture, ali vjerojatno nije bilo nužno veće fizičko prisustvo nositelja starčevačke kulture. Takvi utjecaji mogući su i putem različitih trgovačkih kontakata.

Nalazi iz Zdralova predstavljaju najkasniju fazu egzistencije starčevačke kulture (sam kraj faze IV-B), možda upravo vrijeme prijelaza između završetka starčevačke kulture i rane faze linearno-trakaste keramike, tj. kulture Malo Korenovo, na što upućuju i neslaganja oko atribuiranja toga materijala.²

U okviru najzapadnijega dijela starčevačkog kulturnog kompleksa njegovim preoblikovanjem na dosta velikom prostoru, uz utjecaj jakih drugih činitelja, stvoren je i razvio se **kompleks kultura s linearno-trakastom keramikom**. Na našem području prisutni su tragovi (vjerojatno) dvije varijante (ili kulture) iz toga kompleksa; kako je već ranije utvrđeno. Razvija li se **kultura Malo Korenovo** u vrijeme zrele ili kasne starčevačke kulture, danas je još nemoguće reći. Većina autora smatra da se ova kultura, kao i cijeli kompleks kultura s linearno-trakastom keramikom, razvija na osnovi kasne starčevačke kulture. Činjenica je, ipak, da ranu fazu korenovske kulture poznajemo vrlo slabo (Kaniška Iva), a i veliko je pitanje radi li se ondje upravo o najranijoj fazi. Razvijena faza ove kulture poznata je mnogo bolje (Drljanovac, Malo Korenovo). Očiti su kontakti korenovske kulture sa zapadnim sopotskim prostorom, ali te veze još nije moguće dobro objasniti. Povezanost korenovske kulture s matičnim srednjoevropskim prostorom nepobitna je činjenica. Korenovske nalaze susrećemo i u jugozapadnoj Mađarskoj (Becsehely),³ što rječito govori o komunikacijama ova dva prostora. Ipak, utjecaji nisu toliko da bismo mogli govoriti o sasvim istome kulturnom izrazu. Korenovska kultura je u prostoru sjeverne Hrvatske jedan od bitnih činitelja razvo-

ja, ali utjecaji linearno-trakaste keramike na prostor srednje Slavonije nisu išli samo iz SZH, nego i iz jugoistočnog dijela zapadne Mađarske, što je vidljivo na materijalu Ražište-tipa sopotske kulture.⁴

Krajem I-B stupnja svoga razvoja, **sopotska kultura** čini jači pritisak na prostor SZH, čemu je najvjerojatnije uzrok pritisak nositelja vinčanske kulture na matični prostor ove kulture u Slavoniji. Prodorom ove kulture, te stapanjem ova dva kulturna izraza u jednom miroljubivom procesu, na prostoru SZH, i možda jednoga dijela jugozapadne Mađarske (Becsehely),⁵ nastaje **Brezovljani-tip sopotske kulture** koji ima i izrazite elemente Stichband keramike. U isto vrijeme na prostoru srednje Slavonije stvara se Ražište-tip iste kulture, na prostoru istočne Transdanubije Bicske-tip, a u zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj Lužianky kultura, svi kao posljedica istoga gibanja iz slavonškoga i srijemskog područja.

Krajem II. ili početkom III. stupnja sopotske kulture, ponovo zahvaljujući očitom vinčanskom pritisku u istočnom dijelu sjeverne Hrvatske (Bapska), zbililo se još jedno pomicanje iz matičnoga sopotskog prostora prema SZH. Takav ponovni pritisak na prostor SZH dovodi do slabljenja veza sa sjevernijim područjima, te u kasnome neolitu, bez obzira na mjestimične evidentne primjere kontakata sa zapadnom Mađarskom (lokalitet Seče), u unutrašnjosti SZH nailazimo na nalaze sopotske kulture koji su vrlo srodni nalazima iz Slavonije (Tkalec). Elementi linearno-trakaste keramike mjestimično su vidljivi (npr. lokalitet Beketinec—Krč), ali nisu dominantni. Vjerojatno posrednim vezama s jadranskim područjem možemo objasniti pojavu nogu sa zadebljanjem u gornjem dijelu (Beketinec—Krč), pošto su identične pojave poznate npr. u danilskoj kulturi,⁶ odakle su mogle dospjeti i u lenđelske kulture.⁷ Primjer kontakata Jadrana ili krajeva koji mu gravitiraju i graničnoga prostora zapadne Mađarske i Austrije jest i pronalazenje bojene keramike hvarske kulture na lokalitetu Sé.⁸ Najvjerojatnije se u ovakvim slučajevima radi o trgovačkim vezama.

Na završetku neolita moralo je doći do još jednoga jakog sopotskog prodora na ovaj prostor, kako nam to sugeriraju ranoeneolitski nalazi sa Seča. Ovi nalazi, naime, imaju ornamente izvedene na način sličan kasnosopotskim (III. stupanj) nalazima iz Slavonije, dok oblici posuđa ukazuju na veze sa zapadnomadžarskim prostorom.

ENEOLIT

Početak eneolita na prostoru SZH nije obilježen nasilnim promjenama, nego izrazitim primjerima **kontinuiteta**, uz sudjelovanje i utjecaje suvremenih kultura i stanovništava u susjednim područjima. Primjere kontinuiteta nalazimo u obje ranoeneolitske kulture na ovome području, u Seči i lasinjskoj kulturi.

Kultura Seče u svome razvijenom obliku evidentirana je samo na jednome lokalitetu

(Koprivnički Bregi—Seče), gdje su uočene i njezine dvije razvojne faze. Nije sasvim jasan karakter novih nalaza s lokaliteta Nagykanizsa—Inkey capolna, ali se čini da će se, također, raditi o ranoj fazi Seče-kulture ili bar vrlo srodnim elementima. Kao što je naprijed rečeno, ova kultura (narочito njezina razvijena faza) predstavlja simbiozu najkasnijih elemenata sopotke kulture i najkasnijih lendeških elemenata, koji je povezuju s nekim elementima Ludanice-kulture. Time nisu do kraja razjašnjeni svi elementi tvorbe ovoga kulturnog izraza, niti njegovo značenje.

Lasinjska kultura također je izrasla iz kasno-neolitskog supstrata, te njezine varijante imaju obilježja nastavka egzistencije različitih kasneolitskih kultura, ponekad grupiranih, te se stječe dojam o mješovitome kasneolitskom supstratu. Ova kultura na području SZH ima potpuni razvoj od rane faze, izravno povezane s najkasnijom sopotskom kulturom, preko razvijene do kasne faze, u okviru koje se izdvaja Retz-Gajary kultura. Razvoj je vjerojatno donekle sličan razvoju lasinjske (Balaton) kulture u zapadnoj Mađarskoj, gdje se razvila jedna specifična varijanta ove kulture.⁹

U vrijeme kasne faze lasinjska kultura vrlo je čvrsto povezana i s Bodrogkeresztur kulturom, što se odražava na načinu ukrašavanja. Na nekim lasinjskim lokalitetima to ukrašavanje je toliko prisutno (Grginac), da bi se moglo pretpostaviti i fizičkog prisustvo ove kulture u SZH, pogotovo nakon otkrivanja zajedničkoga lasinjsko-bodrogkeresztursko-salkucoidnog sloja u Vinkovcima.¹⁰

Kasna faza ove kulture čvrsto je povezana s elementima **Retz-Gajary kulture**, koji se izdvajaju iz lasinjske kulture. Kod nas je do danas poznat samo jedan lokalitet te kulture (Mačkova ili Velika spilja kod Višnjice), te ova varijanta nosi naziv **Višnjica-tip**. Kronološki položaj Višnjica-tipa nije do kraja jasan. Kako je N. Kalicz pravilno uočio, na prostoru oko Balatona, u sklopu regionalnog Balaton-tipa lasinjske kulture, razvija se Retz-Gajary kultura, te autor ove dvije kulture promatra kao cjelinu.¹¹ Premda raspoložemo s vrlo malo podataka, ipak se čini da će razvoj ove kulture u SZH teći podjednako kao u zapadnoj Mađarskoj, te će Višnjica-tip trebati kronološki smjestiti u vrijeme kasne lasinjske kulture, a možda i nešto kasnije. Višnjica-tip i Kevderc-Hrnjevac-tip (rasprostranjen u Sloveniji i sjevernoj Hrvatskoj) najvjerojatnije su istodobni.

Srednji eneolit ovoga prostora nije sasvim jasan. Neki elementi koji se zbog fakture i ornamenta mogu pripisati **badenskoj kulturi** nalaze se na lokalitetu Letičani—Bukvik (T.4/sl. 1), no to još nije dokaz egzistencije ove kulture na prostoru SZH. Treba upozoriti na činjenicu da je u Nagykanizsi 1980. godine pronađen prvi lokalitet badenske kulture u jugozapadnoj Mađarskoj (iskapanje Laszla Horvatha), što je vjerojatno znak da će na neusporedivo slabije is-

traženom prostoru SZH badenska kultura, također, biti prisutna.

Badenska kultura ne može se tumačiti samo kao djelo populacije koja je došla iz Male Azije, ali je nedvojbeno da je većim dijelom povezana s maloazijskim prostorom.¹² Autohtona baza, također, utječe na formiranje i razvoj badenske kulture (uključujući i Boleraz fazu kao najraniji stupanj), ali njezina uloga nije do kraja razjašnjena. Ne znamo kako se odvijao proces stapanja različitih populacija, ali zasad nema tragova nasilnog rušenja naselja.¹³ Čvrstih dokaza za potpuno istovremeni život lasinjske i badenske populacije do danas nema, te je najvjerojatnija pretpostavka da se lasinjska populacija bar djelomično »pretopila« u badensku.¹⁴

Vučedolska kultura na prostoru SZH nema potpuni kontinuitet. Populacija koja joj pripada seli iz prostora sjeveroistočne Hrvatske u SZH i dalje, krajem B-2 stupnja svojega razvoja. Nije jasno koju populaciju zatiče ovo stanovništvo lovaca i stočara na tlu SZH. Čvrstih dokaza za egzistenciju lasinjske kulture na ovoj prostoru u vrijeme dolaska vučedolskoga stanovništva nema, te sve ostaje u sferi nagađanja. Činjenica je, međutim, da vučedolsko stanovništvo u SZH nema nikakvih elemenata simbioze sa lasinjskim stanovništvom, ukoliko ne konstatiramo neuobičajen način stanovanja u zemunicama i poluzemunicama, što ne mora biti odraz kontakata s lasinjskom kulturom. Retz-Gajary kulturu možda vremenski možemo dovesti u vezu s početkom vučedolske kulture u SZH, ali za takve zaključke još nemamo dovoljno elemenata.

Vučedolska kultura u SZH prolazi kroz tri razvojne faze: **faza I.** ima sva obilježja razvijene klasične vučedolske kulture u slavonsko-srijemskom prostoru (Mikleuška—Marić gradina); **faza II.** predstavlja mješavinu slavonskih i alpskih elemenata (valja je datirati na kraj eneolita), te već možemo govoriti o **slavonsko-alpskom tipu vučedolske kulture** (Apatovc—Hum); **faza III.** vremenski pripada u sam početak ranoga brončanog doba i obilježena je različitim utjecajima istodobnih ranobrončanodobnih kultura (Koprivnička Rijeka—Rudina I). U fazi II. još su uočljivi tragovi matrijarhata (ženske figurice), dok u fazi III. susrećemo izrazite elemente patrijarhalnog života (nestaju ženske figurice, izrađuju se idoli u obliku rogovca i falusa). U fazi III. nailazimo i na izrazite znakove društvenoga raslojavanja: uz jedinu nadzemnu kuću na središnjem platou lokaliteta Rudina I stoje dvije jame za otpatke i ognjište u kojima je koncentrirana apsolutno najveća količina materijala na istraženoj dijelu terena. Na istome lokalitetu uočeni su elementi kontakata sa Csepel-tipom kulture zvonastih pehara i vinkovačkom (Somogyvar) kulturom, a i neki elementi kontakata s nosiocima Schnur-keramičke kulture. Vučedolska kultura u SZH završava svoje trajanje oko završetka Reinecke BrZ A-1 stupnja, tj. u vrijeme razvijene ranobrončanodobne vinkovačke kulture.

U razdoblje eneolita možemo datirati i neke bakrene predmete s više lokaliteta (uska sjekira iz Očure, nadžak iz okolice Varaždina, sjekira-klín sa Soderice, možda i sjekira s tuljcem iz Jazavice), no nemamo podataka o kulturnoj pripadnosti ovih predmeta. Sudeći prema podacima iz susjednih krajeva najvjerojatnije su bakrene predmete izrađivali nositelji vučedolske kulture.

RANO I SREDNJE BRONČANO DOBA

Rano brončano doba nije poznato na cijelome području SZH. Nalazi iz početka ranoga brončanog doba BrZ A-1) pokazuju da ovo područje ima svojih specifičnosti. Umjesto ljubljanske i vinkovačke kulture ovdje nalazimo završnu fazu vučedolske kulture (III. faza egzistencije vučedolske kulture u SZH).

Pravih elemenata vinkovačke kulture u SZH zasad nema, te ostaje nejasno i pitanje egzistencije te kulture u ovim krajevima.

Naime, mi danas ne znamo u što je prerasla najkasnija faza vučedolske kulture u SZH. Nekoliko ulomaka ranobrončanodobnih posuda, поблише neodređive kulturne atribucije, potječe s lokaliteta Apatovac—Gradec: možda su upravo ti nalazi elementi nastavka egzistencije nekadašnje vučedolske kulture.

Sam završetak ranoga i početne faze srednjega brončanog doba bolje je poznat. U ovome razdoblju ovdje nesumnjivo egzistira **licenska keramika**, u jednome slučaju zajedno sa **sjevernom grupom panonske inkrustirane keramike** (Piškornica). Premda nije do kraja jasna kulturna atribucija licenske keramike (samostalna kultura ili specifična keramička produkcija jednoga razdoblja u različitim kulturama), moguće je utvrditi podjelu ove keramike na dvije razvojne faze. Rana faza ili stupanj I. obilježen je motivom trakaste licenske valovnice, a istovremeno je s egzistencijom sjeverne i južne grupe panonske inkrustirane keramike (Vindija, Piškornica). Razvijena faza ili stupanj II. obilježen je horizontalnim i blago girlandoidnim trakastim licenskim motivom, a istovremeno je sa Szeremle-tipom južne panonske inkrustirane keramike (vjerojatno Gušće; Podgorač u Slavoniji). Zasad nije jasna niti egzistencija panonske inkrustirane keramike u SZH, tj. nije poznato do kada je ona ovdje prisutna.

Na lokalitetu Bosiljevo—Gumnik također nalazimo keramički materijal srednjega brončanog doba, no ni tu nije jasna kulturna atribucija, premda se može pretpostaviti da se radi o keramici srodnoj panonskoj inkrustiranoj keramici (široki obodi s urezanim valovitim i ravnim linijama).

Brončani halazi srednjega brončanog doba prisutni su na nekoliko mjesta (bodež iz Sigeca kod Drnja, vremenski odgovara licenskoj keramici; narukvica iz Križevaca; koplje iz Šoderice?).

KASNO BRONČANO DOBA

Geneza kulture koja je zabilježena najbrojnijim nalazima i nalazištima — **kulture polja**

sa žarama — nije do kraja razjašnjena, naročito u prostoru SZH. Sasvim je sigurno da ovu kulturu, koja je rasprostranjena pretežno u srednjem Podunavlju, etnički ne možemo pripisati Ilirima. Prilično argumenata (koji ipak nisu sasvim dovoljni) ukazuje da bi nositelji ove kulture mogli biti **Panoni**. Budući da se ovo ime nastavlja spominjati i u vrijeme rimske vlasti kao oznaka za jednu veću rimsku provinciju, a poznato je da Rimljani preuzimaju granice i imena različitih stuzemjedačkih plemena (Iliri, Liburni, Histri), ova teorija je do danas najuvjerljivija.¹⁵

Kako je već ranije utvrđeno, faza I. kulture polja sa žarama (dalje: KŽP) u istočnoj Slavoniji i Srijemu nastaje evolutivnim putem, na bazi kulture Surčin—Belegiš iz srednjega brončanog doba. Ovaj srednjebrončanodobni kulturni i vremenski horizont, izuzmemo li metalne nalaze, u SZH do danas nije uočen, ali prema nekim novijim nalazima iz Turopolja treba uskoro očekivati razjašnjenje i ovoga vremenskog horizonta.¹⁶ Faza I. uočena je u materijalu nekropole u Virovitici i Sirovoj Kataleni, ostavi iz Peklenice, te, pojedinačnim nalazima, na više ostalih lokaliteta.

Pomicanjem grupe Baierdorf—Velatice iz Donje Austrije i južne Mađarske u SZH i sjeveroistočnu Hrvatsku stvaraju se promjene karakteristične za fazu II. KŽP (Martijanec—Žgališće, Zagreb—Vrapče, Drljanovac, Novigrad Podravski, itd.), tj. za fazu najvećega uspona KŽP, koji je rezultirao kretanjem na jugoistok. Brončano oružje i oprema ratnika u brojnim ostavama ovoga razdoblja dokazom su vojničkoga i ratničkoga karaktera ovoga stanovništva, koje je sudjelovalo u prvom valu egejske seobe i razaranju brojnih gradova Grčke i Male Azije (Mikena, Tirins, Pilos, Troja, Ras Samra i dr.) krajem 13. i u 12. stoljeću p.n.e.

Kasniji razvoj KŽP ne pokazuje uspon nego polagan ali stalno opadanje, čemu je uzrok možda stagnacija metalurške djelatnosti (ranije je jedan od velikih centara metalurške djelatnosti u okolici Slavenskog Broda), ili zatišje nakon burnoga razdoblja seobe u egejski prostor. Drugi val egejske seobe nije, vjerojatno, uopće zahvatio SZH, nego samo Srijem i najistočniju Slavoniju.

Peta faza razvoja KŽP traje od druge polovice 9. do u drugu polovicu 8. stoljeća p.n.e., kada je prekinut kontinuirani razvoj KŽP tračkokimerijskim prodorom koji je dokazan nalazima konjske opreme (Legrad). Ovaj prodor prouzrokovao je gibanje iz istočnoalpskoga prostora prema jugu i iz balkanskog prostora prema sjeveru, čime je donekle izmijenjena materijalna kultura stanovništva SZH, a više od svega izmijenjeni su običaji sahranjivanja mrtvih.

Nalazišta kasnoga brončanog doba SZH koncentrirana su podjednako dobro u nizinskom i planinskom dijelu, premda neka područja nisu gotovo nikako istražena.

STARIJE ŽELJEZNO DOBA

Početak starijega željeznog doba u običajima sahranjivanja mrtvih događaju se velike promjene, a dolazi i do diferencijacije između prostora SZH i Slavonije. Na strane, do tada nepoznate utjecaje s Apeninskog poluotoka, ukazuje i nalaz zlatne čunkaste fibule Ha C vremena iz okolice Čakovca. Međutim, bolje poznavanje ovoga razdoblja otežano je činjenicom da su do danas pretežno poznati nalazi iz tumula (a i oni nisu još do kraja objavljeni), dok su nalazi iz naselja poznati vrlo slabo. U tumulima, međutim, nisu sahranjivani obični pripadnici plemena.

Na području SZH, u Međimurju i Podravini, u ranoj fazi starijega željeznog doba poznati su nalazi tumula tipa Martijanec—Klein Glein, sa specifičnom keramikom i nešto metalnih nalaza. Običaji pokapanja u tumulima vežu se s halštatskim krugom jugoistočnih Alpa, ali se keramički nalazi vežu uz tradicije KŽP skupine Ruše (tumuli u Martijancu i Goričanu). Poznata je i domaća lokalna metalurška djelatnost početnoga razdoblja: u ranohalštatskom naselju Sv. Petar Ludbreški pronađena je veća radionica ljevača bronce s nekoliko kalupa za jednokratnu i višekratnu upotrebu, među kojima su se nalazili i kalupi za predmete tračko-kimerijskoga tipa. Keramička produkcija na naseljima (Sv. Petar Ludbreški, Delovi—Poljane, Mikleuška—Marić gradina) pokazuje djelomični kontinuitet keramičke proizvodnje kasnoga brončanog doba, uz različite utjecaje iz susjednih krajeva.

Etničke promjene u razdoblju Ha C zbile su se vjerojatno u manjemu opsegu, jer keramička proizvodnja, koja je najbolji pokazatelj svakodnevnoga života, ne pokazuje velike promjene u odnosu na prethodna razdoblja. Razdoblje Ha D vrlo je slabo poznato, no, ono će ovdje trajati vrlo dugo, vjerojatno i do kraja 3. stoljeća p.n.e. Najvjerojatnije tomu završnom razdoblju pripadaju nalazi s lokaliteta Delovi—Poljane i Plavšinci—Rajčev breg.

Na lokalitetu Mikleuška—Marić gradina, uz obilje keramičkih nalaza, pronađen je jedan kalup za izradu šupljih sjekira (radionica je vjerojatno bila u samome naselju), kao i zasad jedini glineni muški idol koji je pronađen u SZH. Idol ima analogije u Vačama i Ripču, gdje su pronađeni slični primjerci.

Nalazišta starijega željeznog doba koncentrirana su gotovo isključivo u krajevima koji gravitiraju Dravi ili Savi, te možemo pretpostaviti da je unutarnji planinski dio SZH igrao manju ulogu u zbivanjima ovoga vremena, premda moramo konstatirati da unutarnji dio SZH nije gotovo nikako istražen.

MLAĐE ŽELJEZNO DOBA

Početak 3. stoljeća p.n.e Kelti svojim prodorom u Podunavlje izazivaju velike promjene na prostoru koji su gušće naselili (istočna Slavonija i Srijem, Dolenjska),¹⁷ no njihovo prisustvo ne odražava se jače na materijalnu kulturu krajeva koji nisu u okviru gušće naseljeno-

ga centra. Bez obzira na neke relativno ranije latenske nalaze u SZH (Domašinec, Ferdinandovac), činjenica je da se gotovo svi latenski nalazi u SZH mogu datirati u 2. i 1. stoljeće p.n.e.

Nalazišta mlađega željeznog doba u SZH koncentrirana su najviše u podravskom ravničarskom prostoru (Ferdinandovac, Virje, Plavšinci, Delovi, Seče, Varaždin, itd.). Bez obzira na velike teškoće pri determiniranju i atribuiranju posuda rađenoga slobodnom rukom, koje ima i drugačiju profilaciju od latenske, a nalazi se na lokalitetima naseljenima i u latenskom razdoblju, smatram da ne može biti dokazana egzistencija te keramike u latenu sve dok ne budu pronađeni dovoljno čvrsti dokazi, tj. zatvoreni nalazi u neporemećenim slojevima, u kojima će biti prisutne obje vrste keramike. Inače, ne treba negirati mogućnost proizvoda upotrebe nekih vrsta posuda i u latenu, budući da se neki oblici javljaju i u antičkome razdoblju.

Keltski utjecaj očituje se u kovanju željeznih predmeta (mač, koplja, čakavani pojas, dijelovi umba štita, itd.) koji su pronađeni na nekoliko lokaliteta: Šoderica, Jagnjeđe, Vojakovac, Kalnik, Zagreb. Taj utjecaj je vidljiv i u nakitu (Sigetec Ludbreški, Ferdinandovac), te u skupnim ili pojedinačnim nalazima keltskoga novca (Kloštar, Kozarevac, Narta, Ribnjačka, Kalnik, Križovljan, Banjšćina).

Teško je reći koliki je etnički udio keltskoga stanovništva na području SZH. S obzirom na vrlo duge i jake tradicije domorodčkoga stanovništva u SZH (npr. latenski ukop u halštatski tumul u Goričanu), realno je pretpostaviti manju etničku infiltraciju Kelta, a jači kulturni i trgovački utjecaj, budući da se Kelti, tj. centri njihovih gušće naseljenih područja (prvenstveno centri Skordiska i Tauriska) nalaze relativno blizu ovome području.¹⁸ Strabon donosi podatak o nastanjenosti Skordiska u Segestici (Sisku): ukoliko je taj podatak točan, tada je utjecaj na prostor SZH sasvim razumljiv.¹⁹ Međutim, iz pretpostavke da je u vrijeme rimskih osvajanja, da bi se ovjekovječila Tiberijeva pobjeda nad Skordiscima, jedna planina u Slavoniji dobila ime Mons Gladius, neki autori izvlače zaključak da je negdje u sjevernoj Hrvatskoj stajala granica između Skordiska i Tauriska, po čemu bi područje SZH bilo nastanjeno Tauriscima.²⁰ Danas je nemoguće nešto tvrditi određeno, ali ova teorija, s obzirom na udaljenost centra Skordiska (Srijem), zvuči vrlo vjerojatno. Segestica, kao jedan od jačih centara, bez obzira kojemu plemenu pripadala, sigurno je igrala značajnu ulogu u prenošenju mode i utjecaja latenskoga razdoblja. Drugi pravac širenja utjecaja nesumnjivo je teкао uz Dravu ili preko Drave (dakle, iz današnje Slovenije ili Mađarske).²¹

Rimljani osvajaju Segesticu 35. godine p.n.e, te vjerojatno tih godina dolazi pod njihovu vlast čitava SZH. Domorodačka kultura (i panonska i keltska) nije nestala najednom. Čak u vremen-ski udaljenijim razdobljima rimske vladavine (2. stoljeće n.e.) u grobovima ovdašnjih stanov-

SJEVEROZAPADNI DIO SR HRVATSKE (NORDWESTKROATIEN)

nika nalazimo elemente koji izgledom (npr. oblici i izrada pojedinih keramičkih posuda) ukazuju na domorodačke tradicije starijeg i mlađeg željeznog doba.²²

POPIS PREHISTORIJSKIH NALAZIŠTA NA PODRUČJU SJEVEROZAPADNE HRVATSKE (URGESCHICHTLICHEN FUNDORTEN IN NORDWESTKROATIEN)

Kratice za oznaku općina (Gemeinde):

Bjelovar = Bj; Čakovec = Čk; Čazma = Čz;
Đurđevac = Đ; Garešnica = G; Ivanec = Iv;
Ivanić Grad = IG; Klanjec = Kl; Koprivnica
= Kc; Krapina = Kn; Križevci = Kž; Kutina

= Kt; Grubišno Polje = GP; Ludbreg = L;
Novi Marof = NM; Sesvete = Se; Sisak = Si;
Varaždin = Vž; Vrbovec = Vr; Zabok = Zab;
Zaprešić = Zap; Zagreb = Zg; Zlatar-Bistrica
= ZB.

PALEOLIT I MEZOLIT (PALÄOLITHIKUM UND MESOLITHIKUM)

Cheléen i acheulléen: Golubovec (ZB), Puni-
kve (Iv); **Moustérien:** Krapina (Kn), Martijanec
(L), Varaždinske Toplice (NM), Velika pećina
= Mačkova spilja (Iv), Veternica (Zg), Vindija
(Iv); **Aurignacien (Proto- I i II):** Markuševac
(Zg), Velika pećina (Iv), Vilenica (NM), Vindija
(Iv), Vuglovec (Iv), Martijanec (L); **Gravettien:**
Markuševac (Zg), Velika pećina (Iv), Vindija

(Iv), Vuglovec (Iv); **Mezolit**: Velika pećina (Iv), Vindija (Iv).

NEOLIT (NEOLITHIKUM)

Starčevačka kultura (Starčevo Kultur): Kaniška Iva (G), Stara Rača (Bj), Ždralovi (Bj); **Kultura Korenovo**: Dautan (Bj), Drljanovac (Bj), Malo Korenovo (Bj), Tomašica-Ravnice (G), Kaniška Iva (G); **Starija linearno-trakasta keramika (Ältere LBK)**: Budinščina (ZB); **Sopotska kultura, tip Brezovljani (Sopot Kultur, Typus Brezovljani)**: Gornji Brezovljani I (Kž); **Sopotska kultura, kasna (Spät-Sopot)**: Bedenik — Naraj (Bj), Beketinec — Krč (Kž), Koprivnički Bregi — Seče (Kc), Letičani — Bukvik (Bj), Orovački vinogradi (Bj), Tkalec — Ciglana (Vr).

ENEOLIT (AENEOLITHIKUM)

Kultura Seče: Koprivnički Bregi—Seče (Kc); **Lasinjska kultura (Lasinja—Balaton Kultur)**: Beketinec—Imbralovec (Kž), Bukovje (Kž), Cerje Novo—Draguševac (Iv), Cerje Tužno—Krč (Iv), Donja Paklenica (Kt), Drljanovac (Bj), Goričan (Čk), Gornji Brezovljani II (Kž), Gornji Kučan (Vž), Grginac (Bj), Kalnik (Kž), Koprivnički Bregi—Seče (Kc), Kutina—Čretes (Kt), Lemeš Ravenski—Gradina (Kž), Letičani—Bukvik (Bj), Ludbreški Ivanec—Polje (Kc), Pavlovec (Kž), Sirova Katalena (Đ), Stara Rača (Bj), Varaždin—Brezje (Vž), Velika Mlinska (Kt), Veliko Trojstvo (Bj), Voloderski bregi (Kt), Zvijerci (Bj), Ždralovi (Bj); **Retz-Gajary kultura, tip Višnjica**: Velika pećina = Mačkova spilja (Iv); **Badenjska kultura (?)**: Letičani—Bukvik (Bj); **Vučedolska kultura (Vučedol-Kultur)**: Apatovac—Hum (Kž), Babinac Severinski (Bj), Letičani—Bukvik (Bj), Martinac (Bj), Mikleuška—Marić gradina (Kt), Prnjarovac (Čz), Velika Barna (GP), Veliki Kalnik (Kž), Veliko Trojstvo—Stari brijeg (Bj); **Bakreni predmeti (Kupfer-Gegenstände)**: Jazavica (Kt), Šoderica (Kc), Očura (Iv), okolica Varaždina (Vž).

RANO I SREDNJE BRONČANO DOBA (FRÜH-und MITTEL-BRONZEZEIT)

Vučedolska kultura, najkasnija faza (Die späteste Phase der Vučedoler-Kultur): Koprivnička Rijeka—Rudina I (Kc); **Licenska i sjeverna panonska inkrustirana keramika (Litzen-und Nordpanonische inkrustierte Keramik)**: Koprivnički Ivanec—Piškornica (Kc); **Licenska keramika (Litzen)**: Gušće (Si), Velika pećina = Mačkova spilja (Iv), Pavlovec (Kž), Sv. Petar Ludbreški (L), Veliki Kalnik (Kž), Vindija (Iv); **Neodređeni keramički nalazi, srednje brončano doba (Mittel-Bronzezeit)**: Bosiljevo—Gumnjak (Čz); **Brončani predmeti (Bronze-Gegenstände)**: Križevci (Kž), Sigetec kod Drnja (Kc); **Zlatni nalaz (Goldfund)**: okolica Zagreba (Zg).

KASNO BRONČANO DOBA, kultura polja sa žarama (SPÄTBRONZEZEIT, Urnenfelderkultur)

Apatovac—Brežanci (Kž), Belica (Čk), Budinščina (ZB), Donja Poljana (NM), Drljanovac

(Bj), Dvorišće (Čk), Goričan (Čk), Ivanec Bistranski (Zap), Ivanska (Čz), Kalnik (Kž), Kalnik—Dom općinskih službenika (Kž), Kalnik—Mladine (Kž), Kalnik—Vilhelmova kućica (Kž), Kamena Gorica (NM), Kloštar Ivanić (IG), Koprivnica—Ciglana (Kc), Legrad (Kc), Martijanec—Žgališće (L), Miljana (KI), Novigrad Podravski—Brežanec (Kc), Peklenica (Čk), Podravske Sesvete—Zaberek (Đ), Podrute (NM), Preložnički berek (Đ), Sedlarica (Đ), Sirova Katalena—Lipik (Đ), Starogradački Marof (Đ), Struga (L), Topličica I (ZB), Topličica II (ZB), Vindija (Iv), Virje (Đ), Zagreb—Dežmanov prolaz (Zg), Zagreb—Horvati (Zg), Zagreb—Medvedgrad (Zg), Zagreb—Vrapče (Zg), Zlatar (ZB).

STARIJE ŽELJEZNO DOBA (HALLSTATTZEIT)

Čakovec (Čk), Delovi—Poljane (Kc), Farkaševac—Domaslovec (Vr), Goričan (Čk), Jalžabet (Vž), Ludbreg (L), Martijanec (L), Miholjanec (Đ), Mikleuška—Marić gradina (Kt), Plavšinc—Rajčev breg (Kc), Radoboj (Kr), Sesvetski Kraljevec (Se), Sigetec Ludbreški (L), Sv. Petar Ludbreški (L), Trnovec (Vž), Varaždin—Brezje (Vž), Veliko Trgovišće (Zab), Virje—Mačkovića (Đ).

MLAĐE ŽELJEZNO DOBA (LA TENE-ZEIT)

Apatovac—Gradec (Kž), Banjščina (NM), Delovi—Grede (Kc), Delovi—Poljane (Kc), Domašinec (Čk), Đurđevac—Hotel (Đ), Ferdinandovac—Bakovići (Đ), Goričan (Čk), Jagnjeđe (Kc), Kloštar Podravski (Đ), Kozarevac (Đ), Koprivnički Bregi—Seče (Kc), Križovljan (Vž), Narta (Bj), Plavšinc—Rajčev breg (Kc), Ribnjačka (Bj), Sigetec Ludbreški (L), Šemovci (Đ), Šoderica (Kc), Štefanec (Vž), Varaždin—Brezje (Vž), Veliki Kalnik (Kž), Virje—Mačkovića (Đ), Vojakovec (Kž), Zagreb (Zg).

OSNOVNA LITERATURA O PREHISTORIJSKIM LOKALITETIMA I NALAZIMA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ (HAUPTLITERATUR FÜR PRÄHISTORIE IN NORDWEST-KROATIEN)

1. J. BRUNŠMID, Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva n. s. sv. VI, Zagreb 1902, str. i d.; Vjesnik HAD n. s. sv. I, Zagreb 1895-1896, str. 96 i d.
2. Ž. DEMO, Križevački zbornik 2, Križevci (u tisku)
3. S. DIMITRIJEVIĆ, Opuscula archaeologica V, Zagreb 1961 (1963); Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Znanstveni skup Varaždin 1975, Zagreb 1978. (dalje: Arheološka istraživanja), str. 71 i d.; Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu ser. 3, sv. X-XI, Zagreb 1977-1978, str. 1 i d.; Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo 1979, knj. II-str. 229 i d., knj. III-str. 137 i d.

4. Z. DUKAT-I. MIRNIK, Arheološka istraživanja, str. 197 i d.
5. M. FULIR, Arheološki pregled (dalje: AP) 10, Beograd 1968 (1969)
6. Z. HOMEN, AP 21, 1980; Muzejski vjesnik (dalje: MV) 4, Varaždin 1981
7. D. IVEKOVIĆ, Zbornik Moslavine 1, Kutina 1968, str. 351 i d.
8. KERAMIKA IZ MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE — katalog izložbe, 1980; arheološki dio: M. ŠIMEK
9. S. KOLAR, Podravski zbornik (dalje: PZ) 76, Koprivnica 1976, str. 103 i d.; AP 15, 1973 (1974); AP 16, 1974 (1975).
10. J. KOROŠEC, Zbornik Filozofske fakultete IV/1, Ljubljana 1962
11. Z. Lovrenčević, AP 10
12. M. MALEZ, Arheološki vestnik XVIII, Ljubljana 1967; Arheološka istraživanja, str. 9 i d.; Praistorija jugoslavenskih zemalja, knj. I-str. 55 i d.
13. N. MAJNARIĆ-PANĐIĆ, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Vinkovci 1970; Arheološka istraživanja, str. 149 i d.; Arheološki vestnik 27, Ljubljana 1977, str. 68 i d.
14. Z. MARKOVIĆ, PZ 79, str. 97 i d., str. 122 i d., str. 156 i d.; PZ 80, str. 324 i d., str. 331 i d.; AP 19, 1977 (1978); AP 20, 1978 (1979); AP 21, 1980; MV 2, Koprivnica 1979; MV 3, Koprivnica 1980; Arheološki vestnik 32, Ljubljana 1981; Križevački zbornik 2, Križevci (u tisku).
15. M. ŠIMEK, PZ 79, str. 106 i d.; AP 19; AP 21; Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin (dalje: GGMV) 5, Varaždin 1975; MV 4;
16. A. ŠONJE, PZ 75, str. 129 i d.
17. Ž. TOMIČIĆ, AP 10; AP 11.
18. B. VIKIĆ-M. GORENC, AP 20
19. Z. VINSKI, Arheološki radovi i rasprave (dalje: ARR) I, Zagreb 1959, str. 207 i d.
20. Z. VINSKI-K. VINSKI-GASPARINI, ARR II, 1962, str. 263 i d.
21. K. VINSKI GASPARINI, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Zadar 1973; Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu ser. 3 sv. II, Zagreb 1961, str. 39 i d.; Arheološka istraživanja, str. 129 i d.
22. S. VUKOVIĆ, Arheološki vestnik VIII/1, Ljubljana 1957, str. 32 i d.; AV VIII/2, str. 119 i d.; GGMV 1, 1961, str. 9 i d.; GGMV 2—3, 1962-1963, str. 5 i d.; ARR II, str. 9 i d.

BILJEŠKE:

¹ Autori ilustracija na tablama priloženim uz ovaj tekst: Z. MARKOVIĆ (T. 2/sl. 8-12, T. 3/sl. 4-7, T. 5/sl. 1, 4-7, T. 6/sl. 1-9, T. 8/sl. 7, 8), J. FLUKSI (T. 3/sl. 1-3, T. 4/sl. 1-7, T. 8/sl. 9). Ilustracije na T. 1/1-25: po M. MALEZU; T. 1/26-32, T. 2/1.; po S. DIMITRIJEVIĆU; T. 5/2-3, T. 7/2-4; po M. ŠIMEK; T. 7/1, 5-9; po K. VINSKI GASPARINI; T. 8/1-4; po J. BRUNSMIDU; T. 8/5-6: po N. MAJNARIĆ-PANĐIĆ.

² J. PAVUK, Über die Kontakten zwischen Balkan und Mitteleuropa in Neolithikum, GCBI XIII/11 (Benčev zbornik), Sarajevo 1976, str. 36-37

³ N. KALICZ, Becsehely (Komitat Zala, Kreis Letenye) — Mittelneolithische Siedlung, kupferzeitliche Siedlungsspuren, Mitt. des Arch. Inst. der UAW, Budapest 1977, str. 120

⁴ Z. MARKOVIĆ, Simpozij HAD-a, Vukovar 1981.

⁵ N. KALICZ, o. c. str. 120; također usmena informacija dr. Nandora Kalicza.

⁶ J. KOROŠEC, Neolitska naseobina u Danilu Bitinju, Prilozi, Zagreb 1959, T. XCVI/sl. 1, 2; Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Sarajevo 1979, T. LXXXIV/sl. 10

⁷ H. MÜLLER-KARPE, Handbuch der Vorgeschichte, II-Jungsteinzeit, Tafeln, München 1968, T. 191/B-2

⁸ N. KALICZ-M. KAROLY, Sé, Malomi-dülö (Komitat Vas, Kreis Szombathely) — Spätneolithische Siedlung, frühneolithische, kupferzeitliche, frühbronzezeitliche, römische Villa, ärpadenzeitliche Siedlungsspuren, Mitt. des Arch. Inst. UAW 7, Budapest 1977, str. 122—123, T. 51/sl. 3, 4

⁹ N. KALICZ, Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener-Kultur, Bratislava 1973; N. KALICZ, Funde der Balaton-Gruppe in Südtransdanubien, Janus Pannonius Muzeum évkönyve 14-15, Pécs 1974

¹⁰ Praistorija jugoslavenskih zemalja III, Sarajevo 1979, str. 175-176

¹¹ v. bilj. 9

¹² N. KALICZ, Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien, Studia archaeologica II, Budapest 1963, Vergleichnisabildungen 1-62, str. 77-87

¹³ Praistorija jugoslavenskih zemalja II (S. DIMITRIJEVIĆ), str. 271, 307; ukoliko su ta naselja nasilno porušena, realno je očekivati i neke druge tragove nasilja, a ne samo požar. Tih drugih dokaza, međutim, nema. Podsjećam na mnoštvo požara gradova u 18. i 19. stoljeću, koji su posljedica gradnje kuća od drveta i nebrige. Osim toga, lokaliteti koji se spominju istraženi su samo malim dijelom, dok se na lokalitetima koji su istraženi mnogo većim dijelom ne spominju požari.

¹⁴ N. KALICZ, Über die chronologische Stellung . . . , str. 162

¹⁵ Z. MARIĆ, Donja Dolina, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu — arheologija, n. s. sv. XIX, Sarajevo 1964, str. 61 i d.

¹⁶ Nalaze su prikupili radnici Arheološkog muzeja u Zagrebu.

¹⁷ J. TODOROVIĆ, Skordisci — Istorija i kultura, Monumenta archaeologica 2, Novi Sad — Beograd 1974; P. PETRU, Hišaste žare Latobikov, Situla 11, Ljubljana 1971, str. 123 i d.

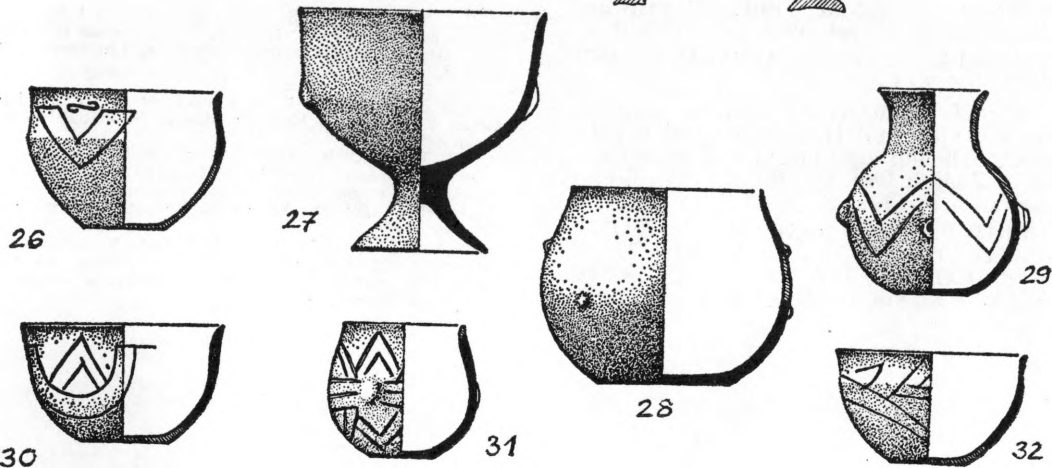
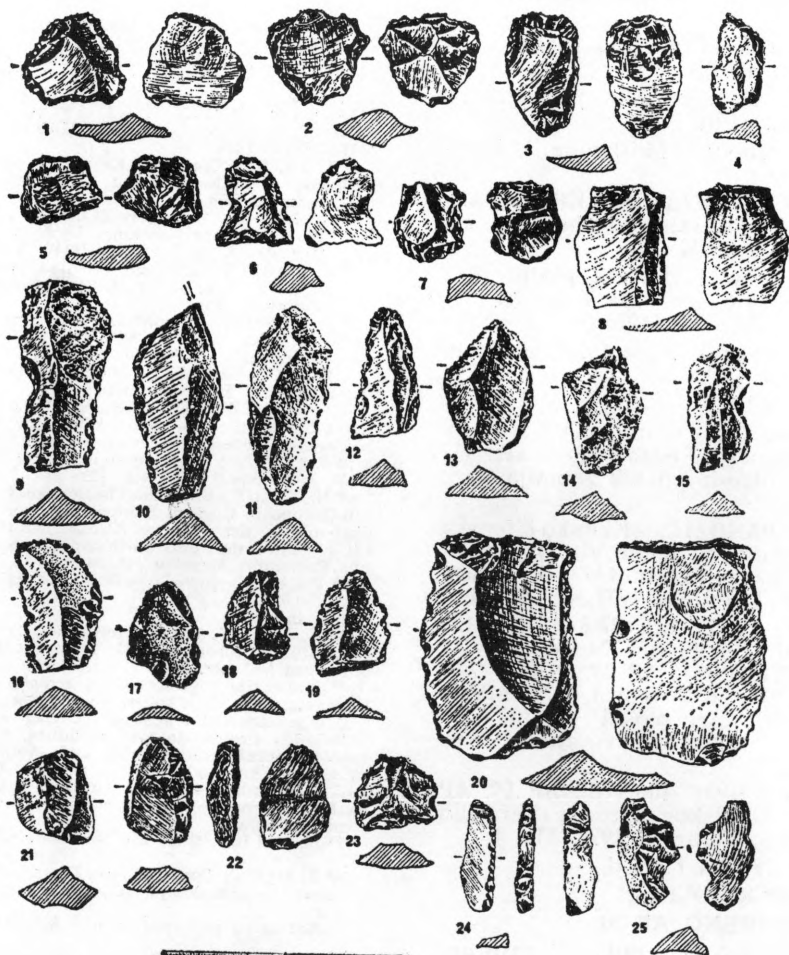
¹⁸ o. c.

¹⁹ J. TODOROVIĆ, Kelti u jugoistočnoj Evropi, Dissertationes VII, Beograd 1968, str. 106; J. TODOROVIĆ, Skordisci, str. 198

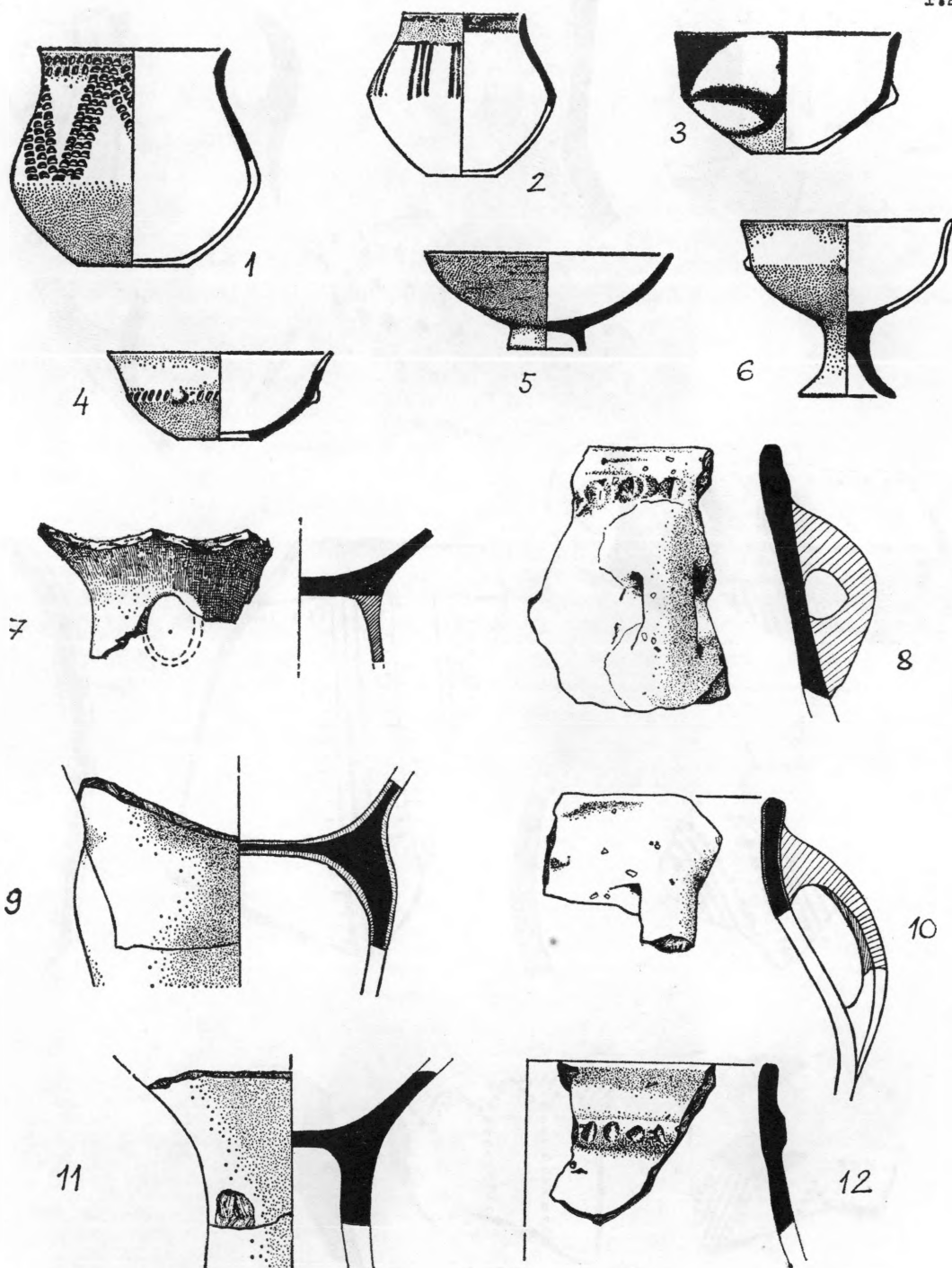
²⁰ J. TODOROVIĆ, Skordisci, str. 30-31

²¹ Die Geschichte der Völker Ungarns . . . , Archäologische Ausstellung, Ungarisches Nationalmuseum, Budapest, str. 45, 52; I. HUNYADY, Die Kelten im Karpatenbecken, Budapest 1942; itd.

²² Gola: iskapanje S. Kolar 1971. god.; Novačka: iskapanje I. Sarića 1980. god., tumul G; Kunovec Breg: iskapanje Ž. Dema 1980. godine, grob 6, Sav materijal nalazi se u Muzeju grada Koprivnice.

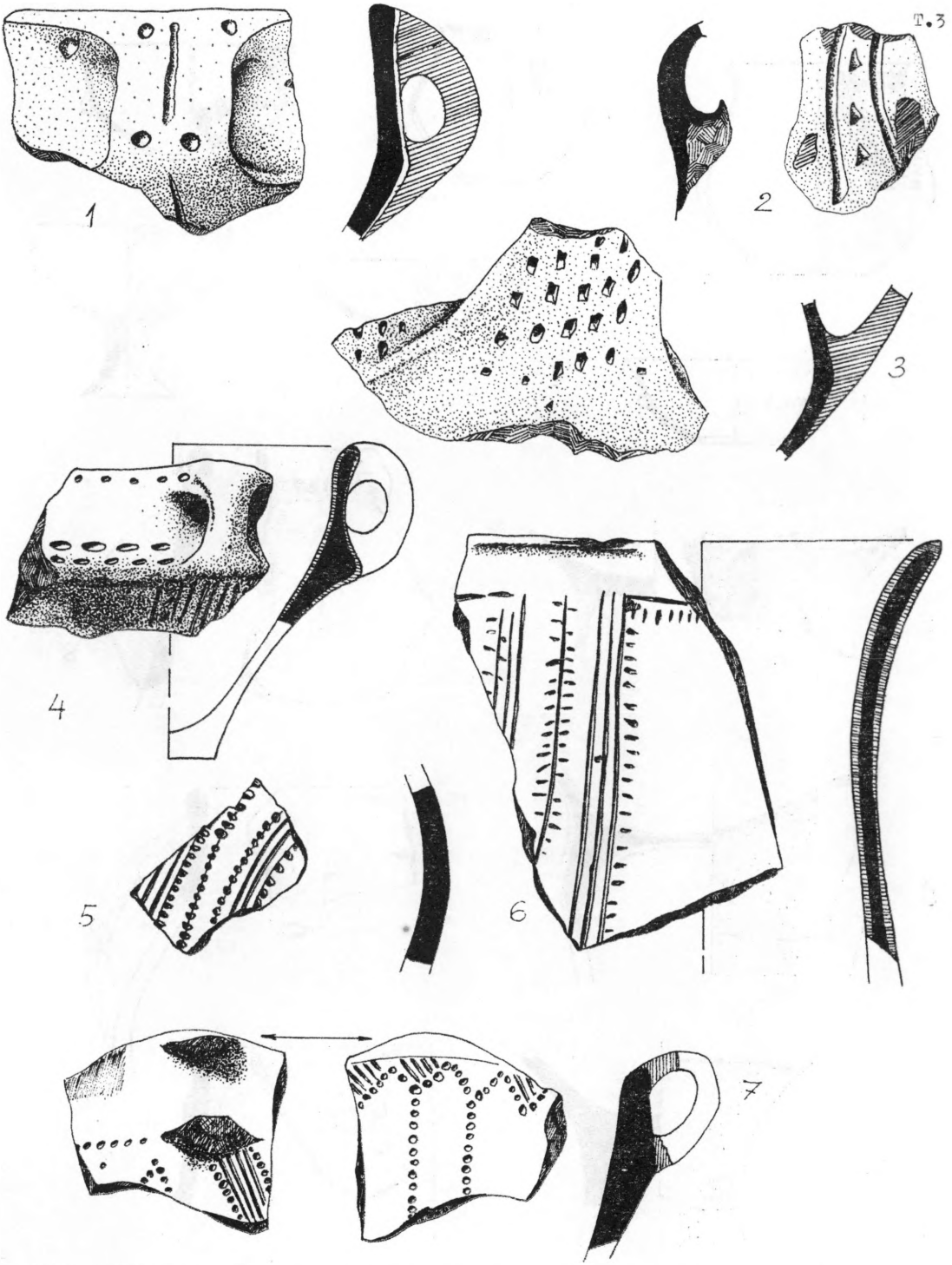
1-25:PALEOLIT (Paläolithikum), VELIKA PEĆINA-moustérien,aurignacien,gravettien;
 25-31:SREDNJI NEOLIT (Mittel-Neolithikum),korenovska kultura (Korenovo-Kultur)
 26:DRLJANOVAC, 27-32: MALO KORENOVO

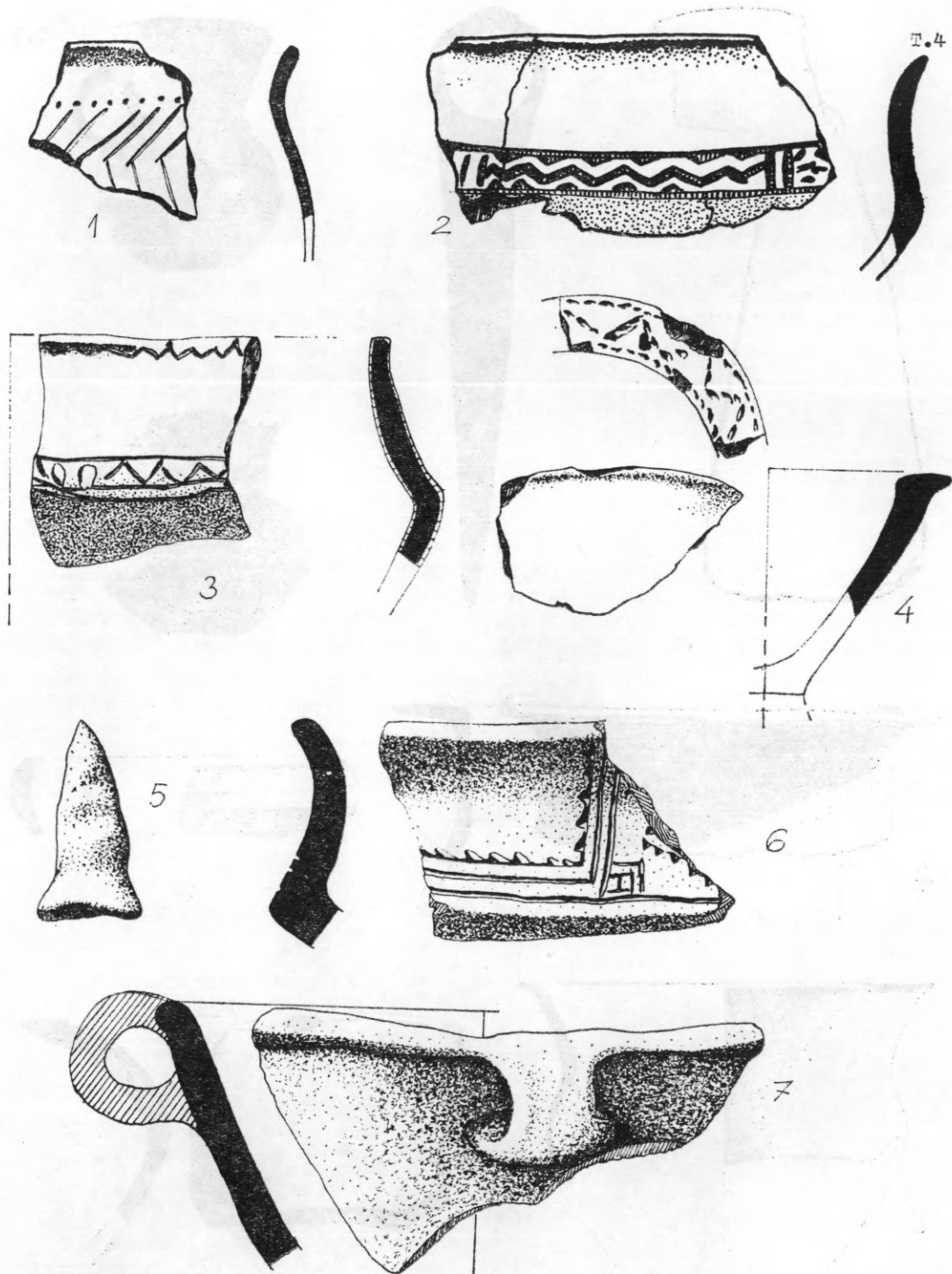
SREDNJI I KASNI NEOLIT, sopotska kultura (Sopot-Kultur)

1-6: GORNJI BREZOV LJANI I (Brezovljani tip)

7: TKALEC-CIGLANA ; 8-12: BEKETINEC-KRČ

RANI ENEOLIT (Früh-Aeneolithikum); 1-3: kultura Seče (Seče-Kultur),
 4-7: lasinjska kultura (Lasinja-Kultur)
 1-3: KČFR. BREGI-SEČE; 4-6: BUKOVINEC-IMBRALOVEC; 7: GORNJI BRZOVLJANI II

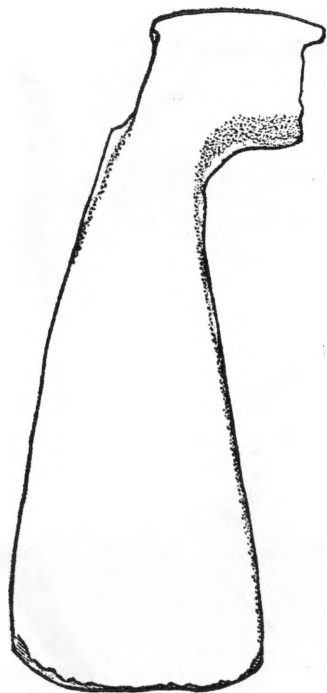

GREDNJI I KASNI ENEOLIT (Mittel- und Spät-Aeneolithikum): 1-4

RANO BRONČANO DOBA (Frühbronzezeit): 5-7

1: Badenska kultura ? (LETIČANI-BUKVIK)

2-7: vučedolska kultura (2: MIRLEUŠKA; 3-4: APATOVAC-HUM; 5-7: RUDINA I)

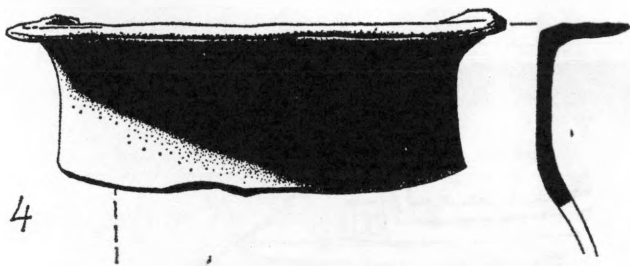
1

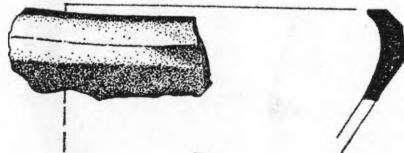
2

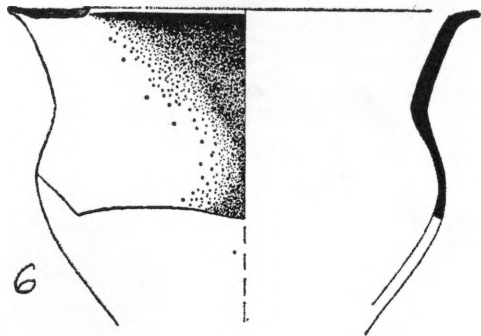
3

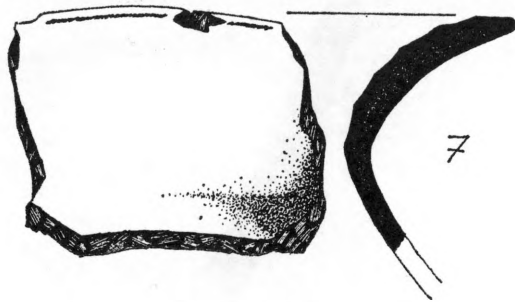
4

5

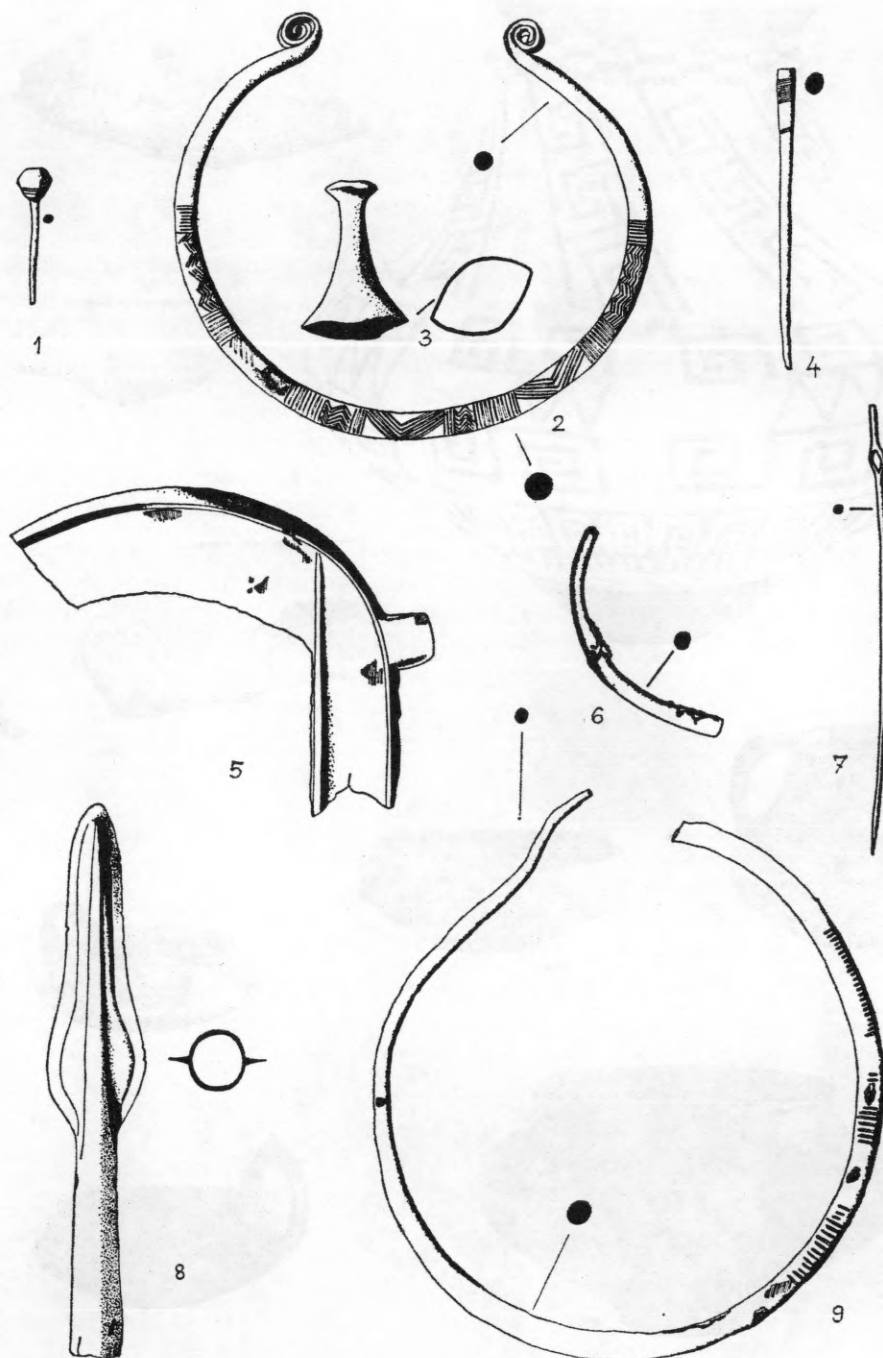

6

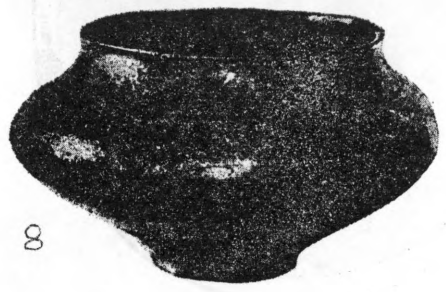
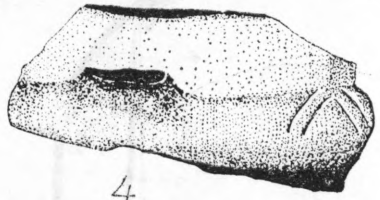
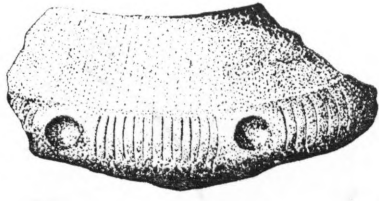
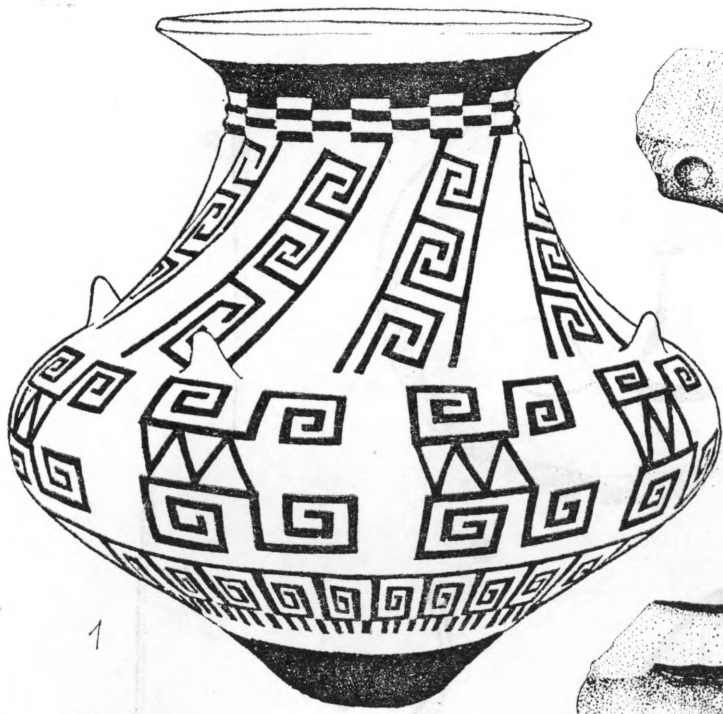

7

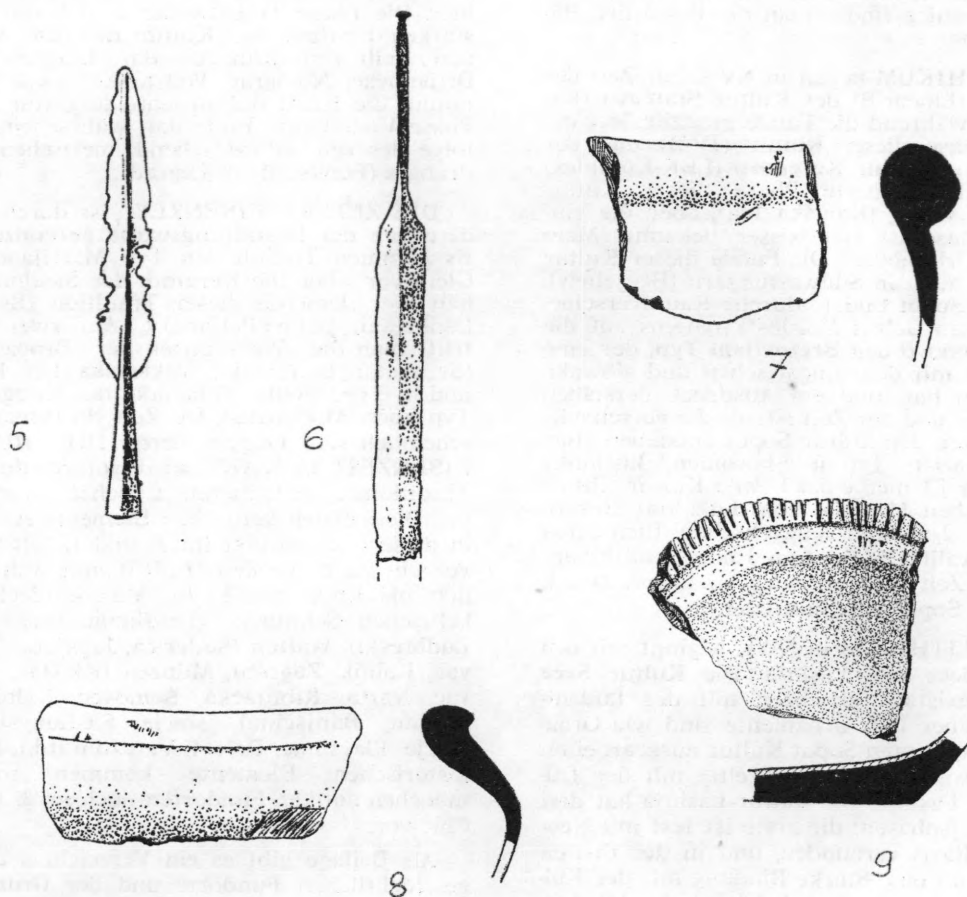
1: KASNI ENEOLIT (Spät-Aeneolithikum); 2-3: SREDNJE BRONČANO DOBA (Mittelbronzezeit); 4-7: KASNO BRONČANO DOBA (Spätbronzezeit)
 1: JAZAVICA; 2-3: VINDIJA; 4-7: KALNIK

KASNO BRONČANO DOBA (Spätbronzezeit), kultura polja sa žarama (Urnenfelder-
kultur); 2-3: APATOVAC-BREŽANCI, MIKAČI; 1, 4: KALNIK-VILHELMOVA KUĆIĆA;
8: KALNIK; 3, 5-7, 9: VELIKI KALNIK (Burg)

STARIJE ŽELJEZNO DOBA (Ältere Eisenzeit)
 1:MARTIJANEC-tumulus Gamulica; 2-4:SIGETEC LUDBERSKI; 5-9:GORIČAN-tumulus I

MLADJE ŽELJEZNO DOBA (Jüngere Eisenzeit)

1-4: NARTA (iz skupnoga nalaza - aus Münzfund); 5-6: VOJAKOVAC ;
7: KOPR. BREGI - SEČE; 8: DELOVI - GREDE; 9: VIRJE - MAČKOVICA

DIE ÜBERSICHT DER VORHISTORISCHEN VERÄNDERUNGEN AUF DEM GEBIET NORDWESTKROATIEN

Nordwestkroatien (NWK) stellt ein Teilgebiet der SR Kroatien, im Norden mit der jugoslawisch-ungarischen Grenze, im Süden mit dem Fluss Sava, im Westen mit kroatisch-slowenischen Grenze und im Osten mit dem Fluss Ilova und der Gemeinde Virovitica, umrissen.

PALÄOLITHIKUM wird durch eine Reihe Funden aus Höhlen, halbhöhlenartigen und offenen Lokalitäten dokumentiert. Zum **älteren Paläolithikum** gehören die Fundstellen Punikve und Golubovac (Acheuléen), zum **Mittelpaläolithikum** (Mousterien) Krapina, Veternica, Vindija usw. und zum jüngeren Paläolithikum (Szeletien, Aurignacien, Gravettien) Vindija, Vuglovec und andere Höhlen. **Mesolithikum** wird nur durch Fundorte Velika pećina und Vindija vertreten. In Krapina liegt der grösste Fundort der Skelette des Neandertalers auf der Welt (43), und in Veternica findet man die Reste der Bärenverehrung.

NEOLITHIKUM began in NWK zur Zeit der Phase II-B (Linear-B) der **Kultur Starčevo** (Kaniška Iva), während die Funde aus Ždralovi die späteste Phase dieser Kultur (IV-B) und der Übergang zur **Kultur Korenovo** (LBK-Komplex) darstellen.² Die früheste Phase dieser Kultur kennen wir wenig (Kaniška Iva), aber die entwickelte Phase ist viel besser bekannt (Malo Korenovo, Drljanovac). Die Funde dieser Kultur findet man auch in Südwestungarn (Becsehely). Die **Kultur Sopot** bildet durch Raumverschiebung aus dem Gebiet Nordostkroatiens auf die Kultur Korenovo den **Brezovljani Typ**, der eine Verbindung mit dem ungarischen und slowakischen Raum hat, und ein Ausdruck derselben Entwicklung und der Zeit ist, als die verschiedenen Varianten der Kultur Sopot entstehen (Bicske Typ, Ražište Typ in Slawonien,⁴ Lužianky Kultur). Der Elemente der Danilo Kultur gibt es im sopotischen Material vom Lokalität Beketinc-Krč (T. 2/9), und lengyelischen Elementen auf der Lokalität Seče. Zum Ende Neolithikum (Vinča D-2 Zeit) kommt noch zu einem Druck der Kultur Sopot aus Slawonien.

AENEOLITHIKUM in NWK beginnt mit den Kulturen Seče und Lasinja. Die **Kultur Seče** (T. 3/1-3) existiert gleichzeitig mit der Ludanice-Kultur, aber ihre Ornamente sind wie Ornamente der spätesten Sopot Kultur ausgearbeitet. Teilweise existiert sie gleichzeitig mit der frühen Kultur Lasinja. Die Kultur Lasinja hat drei Entwicklungsphasen: die erste ist fest mit Neolithikums Basis verbunden, und in der dritten Phase kommt eine Starke Bindung mit der Kultur Bodrogkeresztur zum Ausdruck. In der dritten Phase sondert sich **Retz-Gajary Kultur (Typ Višnjica)** ab. Die **Kultur Baden** kommt bis heute nicht vor, aber verwandte Elemente gibt es

auf der Lokalität Letičani-Bukvik. Die **Kultur Vučedol** kommt aus Slawonien in NWK, wo sie wahrscheinlich die Kultur Višnjica trifft. In NWK hat diese Kultur drei Phasen (1. Phase: Mikleuška, 2. Phase: Apatovac, 3. Phase: Rudina I), und dritte Phase datiert schon in Frühbronzezeit.

FRÜH-UND MITTELBRONZEZEIT. In der Frühphase existiert hier die späteste Phase der **Kultur Vučedol** (Rudina I). Die Kulturen Ljubljana und Vinkovci werden nicht nachgewiesen. Die **Kultur der Litzenkeramik** wird auf mehreren Lokalitäten bestätigt (einmal mit der **nördlichen panonischen inkrustierten Keramik**). Ihre Entwicklung verlief in zwei Phasen: Frühphase (Vindija, Piškornica) und entwickelte Phase (Gušće). Die entwickelte und spät-Phase der Mittelbronzezeit sind nicht bekannt. DIE SPÄTBRONZEZEIT ist durch viele Lokalitäten der Urnenfelderkultur vertreten. Die Anfangsphase existierte in NWK (Sirova Katalena, Pekenica), aber man kennt nicht ihren Ursprung hier. Die Phase II entwickelte sich unter dem starken Einfluss der Kultur Baierdorf-Velatic und stellt ihre Blütezeit dar. (Zagreb-Vrapče, Drljanovac, Novigrad Podravski usw.). Danach nimmt die Kraft der Urnenfelderkultur ab. Die Phase V stellt ihr Ende dar, wahrscheinlich infolge des sgn. »thrakischen-kymerischen« Eindringens (Fundstelle in Legrad).

DIE ÄLTERE EISENZEIT ist durch Veränderungen der Bestattungsweise gekennzeichnet. Es kommen Tumuli von Typ Martijanec-Klein Glein vor, aber die Keramik der Siedlungen erhält die Elemente dieser Tradition (Sv. Petar Ludbreški, Delovi-Poljane). Auf zwei Stellen trifft man die Werkstätten der Bronzegegesser (Sv. Petar Ludbreški, Mikleuška bei Kutina), und in einer Stelle (Tonidol des Kriegers von Typ Vače (Mikleuška). Die Zeit Ha D mag wahrscheinlich sehr lange dauern. DIE JÜNGERE EISENZEIT in NWK wird vorerst durch die Traditionen der früheren Epochen gekennzeichnet. Die meisten keltischen Elemente erscheinen in diesem Raum erst im 2. und 1. Jahrhundert vor Chr., d. h. die Zeit Ha D dauert wahrscheinlich bis Ende des 3. Jh. Man entdeckte den keltischen Schmuck (Ferdinandovac, Sigetec Ludbreški), Waffen (Šoderica, Jagnjeđe, Vojakovac, Kalnik, Zagreb), Münzen (Kloštar, Kozarevac, Narta, Ribnjačka, Šemovec, Kalnik, Križovljan, Banjščina), sowie Siedlungskeramik (Virje, Plavšinc, Delovi, Varaždin itd.). Die vorhistorischen Elemente kommen sogar in manchen antiken Fundorten noch im 2. Jh. nach Chr. vor.

Als Beilage gibt es ein Verzeichnis der vorgeschichtlichen Fundorte und der Grundliteratur.

(Übersetzung:
Petar Lacković)